

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران مرکزی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه علوم قرآن و حدیث
پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)
گرایش: علوم قرآن و حدیث

عنوان :
معناشناسی و جایگاه واژه صله رحم از منظر قرآن و روایات

استاد راهنما:
دکتر سیده فاطمه هاشمی

استاد مشاور :
دکتر مجید معارف

پژوهشگر :
زهرا علی مرادی

بهمن ۱۳۸۹

تقدیم به:

روح پاک پدر و مادرم،

به همسر فرهیخته و با ایمانم

و

فرزندان دلبندم

فاطمه و محمد

که با یاد و عشق علی(ع) پیوندی ناگسستنی دارند.

تقدیر و تشکر

«الحمد لله الذي جعلنا من المتمسكين بولاية اميرالمومنين و ائمه الطاهرين (عليهم السلام)»

حمد و ستایش شایسته آن مهربانی است که هرچه هست و خواهد بود ، از لطف و عنایت بی انتهای اوست.

اکنون که کار تدوین و نگارش این پژوهش به پایان آمده، بر خود لازم میدانم به مصداق حدیث شریف (من لم یشکر المخلوق، لم یشکر الخالق) از همه عزیزانی که در این کار مرا یاری کردند از صمیم قلب قدردانی و برایشان سلامتی و سر بلندی مسئلت کنم.

احاطه علمی و دقت نظر سرکار خانم دکتر سیده فاطمه هاشمی بعنوان استاد راهنما، ارزشمند و قابل تکریم است.

از جناب آقای دکتر مجید معارف در جایگاه استاد مشاور که با سعه صدر بر روند کار نظارت داشتند سپاسگزارم.

حمایت ها و اخلاق نیکوی جناب آقای دکتر توحیدی مدیر محترم گروه برای دانشجویان فرصتی ذی قیمت و قابل احترام است.

مساعدتهای مهندس محسن علیمرادی در تایپ و دسته بندی مطالب و هماهنگی برنامه ها ارزشمند و اثر بخش بود.

نکته بینی و حساسیت همسرم جناب آقای امین الله علیمرادی در بازخوانی ، ویرایش پایان نامه و ترجمه آیات و روایات باعث غنای مطالب و موجب سپاسگزاری است.

امید است حاصل این پژوهش گامی باشد در تشریح و تبیین یکی از موضوعات مهم اجتماعی دینی یعنی صله رحم و راهی باشد برای جلب رضایت خداوند سبحان.

تعهد نامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب **زهرا علی مرادی** دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته به شماره دانشجویی **۸۷۰۰۰۰۳۶۰۰۰** در رشته **علوم قرآن و حدیث** که در تاریخ **۸۹/۱۱/۳۰** از پایان نامه خود تحت عنوان: **معناشناسی و جایگاه واژه صله رحم از منظر قرآن و روایات** با کسب نمره **۱۸/۵** و درجه عالی دفاع نموده ام. بدینوسیله متعهد می شوم:

- ۱- این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و...) استفاده نموده ام. مطابق ضوابط و رویه های موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکرو درج کرده ام.
- ۲- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر، یا بالاتر) در سایر دانشگاه ها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.
- ۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونیت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.
- ۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی:

امضاء:

بسمه تعالی

در تاریخ ۱۳۸۹/۱۱/۳۰

دانشجوی کارشناسی ارشد خانم زهرا علی مرادی از پایان نامه خود دفاع

نموده و با نمره ۱۸/۵ به حروف هجده و نیم و با درجه عالی مورد

تصویب قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما

بسمه تعالی
 دانشگاه آزاد اسلامی - واحد تهران مرکزی
 دانشکده ادبیات و علوم انسانی

XX

(این چکیده به منظور چاپ در پژوهش نامه دانشگاه تهیه شده است)

نام واحد دانشگاهی: تهران مرکزی	کد واحد: ۱۰۱	کد شناسایی پایان نامه: ۱۰۱۲۰۴۰۵۸۸۲۰۲۲
عنوان پایان نامه: معناشناسی و جایگاه واژه صله رحم از منظر قرآن و روایات		
نام و نام خانوادگی دانشجو: زهرا علی مرادی	شماره دانشجویی: ۸۷۰۰۰۳۶۰۰۰	تاریخ شروع پایان نامه: ۱۳۸۸/۲/۷
رشته تحصیلی: علوم قرآن و حدیث	استاد / استادان راهنما: دکتر سیده فاطمه هاشمی	تاریخ اتمام پایان نامه: ۱۳۸۹/۱۱/۳۰
استاد / استادان مشاور: دکتر مجید معارف	آدرس: تهران، فلکه دوم صادقیه، خیابان آیت الله کاشانی، خیابان بهنام، فرهنگ سوم شمالی، بارانک ۳، پلاک ۱۶، واحد ۳.	
تلفن: ۰۹۱۲۵۲۰۸۶۷۸ - ۴۴۰۱۰۲۸۳		
<p>چکیده پایان نامه (شامل خلاصه، اهداف، روشهای اجرا و نتایج به دست آمده):</p> <p>در پژوهش حاضر به منظور بررسی «جایگاه صله رحم از منظر قرآن و روایات» یافته های زیر بدست آمده است: در بسیاری از آیات و روایات به روابط حسنه بین فامیلی تأکید شده است و پیوند و دوستی با خویشان در حد پرستش خداوند، بیان شده است، از این رو صله رحم و رعایت حقوق ذی القربی، جایگاهی بس عظیم و گرانقدر دارد. صله رحم در قرآن و روایات، به پیوندی والاتر از پیوند با پدر و مادر و احسان به یتیمان ذکر شده است. پس از مسأله ی توحید و دوری از شرک، رعایت اولویت در میان خویشان، به مسأله ی ارحام، و احسان و رسیدگی به ایشان سفارش شده است. در میان خویشان نیز پدر و مادر، مقدم بر دیگران و سپس ایتام و بعد بیچارگان ذکر شده اند. از جمله آثار صله رحم باعث آبادانی، افزایش طول عمر، برکت و برخورداری از حمایت الهی شده و قطع رحم باعث کاهش طول عمر، از دست دادن مقبولیت اجتماعی و فقر و اندوه می گردد.</p> <p>کلید واژه ها: صله رحم، قطع رحم، ذوی القربی</p>		

تاریخ و امضا:

مناسب است
 مناسب نیست

نظر استاد راهنما برای چاپ در پژوهش نامه دانشگاه

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	چکیده
	مقدمه
	فصل اول- کلیات
۲	۱-۱- بیان مسئله .....
۳	۲-۱- اهداف و انگیزه تحقیق .....
۳	۳-۱- سوالات تحقیق .....
۴	۴-۱- فرضیه های تحقیق .....
۴	۵-۱- پیشینه تحقیق .....
۴	۶-۱- قلمرو و ساختار تحقیق .....
	فصل دوم- مفهوم صله رحم و کاربرد تعابیر قرآنی مرتبط با آن
۶	۱-۱- مفهوم صله رحم از نظر لغوی و اصطلاحی .....
۶	۱-۱-۱- مفهوم کلمه صله .....
۷	۲-۱-۲- مفهوم کلمه رحم .....
۸	۳-۱-۲- مفهوم اصطلاحی صله رحم .....
۱۰	۲-۲- مفهوم ارحام .....
۱۲	۳-۲- آیات آسمانی قرآن پیرامون صله ارحام .....
	فصل سوم- صله رحم و حق ذی القربی از منظر قرآن و روایات
۲۱	۱-۳- صله ی رحم در آینه قرآن و روایات .....
۳۱	۲-۳- ذی القربی در قرآن و روایات .....
۴۳	۳-۳- آثار و نتایج صله ی ارحام .....
۴۳	۱-۳-۳- آثار دنیوی .....
۴۳	۱-۳-۳-۱- آبادانی شهرها و ازدیاد عمر .....
۴۸	۲-۳-۳-۱- ازدیاد جمعیت و انسجام جامعه .....
۴۸	۳-۳-۳-۱- پاداش الهی و برآورده شدن حاجت های دنیوی .....
۵۱	۳-۳-۳-۱-۴- بر خورداری از حمایت الهی .....
۵۱	۳-۳-۳-۱-۵- سامان یابی امور .....
۵۲	۳-۳-۳-۱-۶- پاکیزگی نفس و وسعت رزق .....
۵۲	۳-۳-۳-۱-۷- وصول به آرامش روحی .....
۵۳	۳-۳-۳-۱-۸- نیکویی اخلاقی و جلب محبت .....

۵۳	..... ۳-۱-۳-۹- بر خورداری از حمایت خویشان
۵۳	..... ۳-۱-۳-۱۰- خواری و ضعف دشمن
۵۴	..... ۳-۱-۳-۱۱- مصونیت از گناه
۵۴	..... ۳-۱-۳-۱۲- تقویت دین
۵۵	..... ۳-۱-۳-۱۳- توفیق بر خورداری از نور هدایت
۵۵	..... ۳-۱-۳-۱۴- تقرب به حق تعالی
۵۵	..... ۳-۱-۳-۱۵- همراهی فرشتگان
۵۶	..... ۳-۲-۳- آثار اخروی
۵۶	..... ۳-۲-۳-۱- عبور انسان از پل صراط
۵۷	..... ۳-۲-۳-۲- راه یابی به بهشت
۵۷	..... ۳-۲-۳-۳- تسهیل حسابرسی در قیامت
۵۸	..... ۳-۲-۳-۴- بخشش گناهان
۶۰	..... ۳-۴- شأن نزول آیه مودت
۶۳	..... الف) روایات شیعه درباره آیه مودت
۶۴	..... ب) روایات اهل سنت در تفسیر آیه مودت

فصل چهارم-مصادیق و آثار سوء قطع رحم از منظر قرآن و روایات

۷۲	..... ۴-۱- قطع رحم در قرآن
۷۵	..... ۴-۲- مصادیق قطع رحم
۷۵	..... ۴-۲-۱- قطع پیوند با پدر و مادر
۷۶	..... ۴-۲-۲- عدم رعایت حقوق یتیمان
۸۱	..... ۴-۲-۲-۱- توجه و تأکید بر کمک به ایتم
۸۶	..... ۴-۳- آثار اخروی قطع رحم
۸۶	..... ۴-۳-۱- مغبوض ترین اعمال در نزد خدا
۸۶	..... ۴-۳-۲- لعن و نفرین خداوند
۸۷	..... ۴-۳-۳- قطع الطاف الهی
۸۷	..... ۴-۳-۴- خسران و زیان کاران
۸۸	..... ۴-۳-۵- قرار گرفتن اموال در دست اشرار
۸۸	..... ۴-۳-۶- از میان رفتن رشد و توسعه
۸۸	..... ۴-۳-۷- ابتلا به فقر
۸۸	..... ۴-۳-۸- نزول بلا
۸۹	..... ۴-۳-۹- ویرانی بلاد
۸۹	..... ۴-۳-۱۰- ابتلا به حزن و اندوه
۸۹	..... ۴-۳-۱۱- محرومیت از حمایت خویشان

- ۹۰ ..... ۱۲-۳-۴- از دست دادن مقبولیت اجتماعي
- ۹۰ ..... ۱۳-۳-۴- غالب شدن دشمنان
- ۹۰ ..... ۱۴-۳-۴- سلب آسایش و راحتی
- ۹۱ ..... ۱۵-۳-۴- کاهش عمر
- ۹۳ ..... ۱۶-۳-۴- زایل شدن اثر اعمال
- ۹۳ ..... ۱۷-۳-۴- شتابان ترین عقوبت
- ۹۴ ..... ۱۸-۳-۴- پذیرفته نشدن صدقه با وجود خویشاوند فقیر
- ۹۴ ..... ۱۹-۳-۴- عدم ورود به بهشت
- ۹۴ ..... ۲۰-۳-۴- منعقد نشدن عهد، نذر و قسم
- ۹۵ ..... ۴-۴- توبه ي قطع رحم

فصل پنجم-نتیجه گیری و پیشنهادات

- ۹۸ ..... ۱-۵- نتیجه گیری نهایی
- ۹۹ ..... ۲-۵- یافته ها
- ۱۰۲ ..... ۳-۵- پیشنهادها
- ۱۰۳ ..... ۴-۵- محدودیت ها

فهرست منابع و مآخذ

- ۱۰۵ ..... منابع فارسي
چکیده انگلیسي

فهرست جداول

صفحه	عنوان
۱۹	جدول الف: تعداد واژه رحم در قرآن به تفکیک سوره و آیه
۹۶	جدول ب: تعداد واژه ذی القربی در قرآن به تفکیک سوره و آیه

فهرست نمودار

صفحه	عنوان
۱۰۱	نمودار تعداد واژه ذي القربي در قرآن، تعداد واژه رحم در قرآن.....

چکیده

در پژوهش حاضر به منظور بررسی «جایگاه صله رحم از منظر قرآن و روایات» یافته های زیر بدست آمده است: در بسیاری از آیات و روایات به روابط حسنه بین فامیل تأکید شده است و پیوند و دوستی با خویشان در حد پرستش خداوند، بیان شده است، از این رو صله رحم و رعایت حقوق ذی القربی، جایگاهی بس عظیم و گرانقدر دارد. صله رحم در قرآن و روایات، به پیوندی والاتر از پیوند با پدر و مادر و احسان به یتیمان ذکر شده است. پس از مسأله ی توحید و دوری از شرک، رعایت اولویت در میان خویشان، به مسأله ی ارحام، و احسان و رسیدگی به ایشان سفارش شده است. در میان خویشان نیز پدر و مادر، مقدم بر دیگران و سپس ایتام و بعد بیچارگان ذکر شده اند. از جمله آثار صله رحم باعث آبادانی، افزایش طول عمر، برکت و برخورداری از حمایت الهی شده و قطع رحم باعث کاهش طول عمر، از دست دادن مقبولیت اجتماعی و فقر و اندوه می گردد.

کلید واژه ها : صله رحم، قطع رحم، ذوی القربی

مقدمه

بدون شک دین مبین اسلام، دینی است که برای هدایت انسان بهترین و تکامل یافته ترین رهنمودها را به ارمغان آورده است و اطاعت از فرامین الهی بر هر مسلمانی واجب است. یکی از این فرامین ارزشمند، به جا آوردن صله رحم می باشد. یکی از کارکردهای صله رحم ایجاد روابط اجتماعی و تحکیم آن است. در قرآن کریم آیات بسیاری در باب صله رحم ذکر شده است و روایات زیادی در این خصوص مطرح گردیده است. چرا که این عمل بسیار نیکو پیامدهای معنوی و اخروی زیبایی را در بر دارد که علاوه بر خشنود نمودن اقوام و خویشان، می تواند زمینه های یک زندگی معنوی و به دور از مادیات را برای افراد بشر فراهم سازد. توصیه اکید به صله رحم و دوری گزیدن از قطع رحم یکی از مهمترین راهبردهای اخلاقی - حقوقی اسلام در ایجاد و تحکیم پیوندهای اجتماعی است قطع و بریدن از ارحام و فامیل، جدایی از این که از نظر عقل و عرف، مذموم و ناپسند است، در شرع مقدس نیز به شدت مورد نهي قرار گرفته و جزو گناهان کبیره شمرده شده است. اما در این باره که انسان باید چه کاری برای خویشان انجام دهد تا قطع کننده ی رحم به شمار نیاید، به عرف مربوط است و آنچه از عرف استفاده می شود به حسب حالات و عادات اشخاص و نیز به حسب قرب و بعد منازل، فرق می کند. در بعضی موارد صله ی ارحام به دید و بازدید و سلام حاصل می شود. باید یادآوری کرد که هر چه روابط فامیلی را بگسلد، انجام آن روا نیست از جمله اینکه کسی هدیه ای به آنها دهد و پس بگیرد یا از او قرض بخواهند و ندهند یا اینکه داراست. یا بتواند مشکلی را بر طرف کند یا ستمی را دور سازد ولی چنین نکند. یا از سفر زیارتی برگردند و به دیدنش نرود. نیز مریض شود ولی عیادتش نکند، یا عمل وی سبب شود که از وطنش نقل مکان کند، یا برای مدت طولانی به خانه ی هم رفت و آمد نکنند. در قرآن همانگونه که برای بجا آوردن صله رحم، پاداش بسیار و پیامدهای نیکو ذکر گردیده است، به همان اندازه نیز پیامدهای ناگوار بیان گردیده و اگر مسلمانی بخواهد که همواره در سایه لطف الهی قرار گیرد، لازم است تا با توجه به آیات قرآن، احادیث و روایات این عمل خداپسندانه را بجا آورده تا هم اجر معنوی برده و به فرمان خداوند عمل کرده باشد و هم در زندگی آخرت از آن بهره مند گردد.

فصل اول

کلیات

۱-۱- بیان مسئله

یکی از بزرگترین سنتهای پسندیده دین اسلام، به جا آوردن صله رحم می باشد. دیدار از خویشان و دوستان و دلجویی نمودن از احوال آنان در قرآن نیز بسیار مورد تأکید واقع شده است. توصیه اکید به صله رحم و دوری گزیدن از قطع رحم یکی از مهمترین راهبردهای اخلاقی - حقوقی اسلام در ایجاد و تحکیم پیوندهای اجتماعی است. صله رحم به رغم اهمیت و جایگاه رفیع آن در منابع دینی و کارکردهای فراوان آن در نظام اجتماعی، از کاوش‌های محققانه و عالمانه به دور مانده است. یکی از کارکردهای صله رحم ایجاد روابط اجتماعی و تحکیم آن است. در قرآن کریم آیات بسیاری در باب صله رحم ذکر شده است و روایات زیادی در این خصوص مطرح گردیده است. چرا که این عمل بسیار نیکو پیامدهای معنوی و اخروی زیبایی را در بر دارد که علاوه بر خشنود نمودن اقوام و خویشان، می تواند زمینه های یک زندگی معنوی و به دور از مادیات را برای افراد بشر فراهم سازد. در آیین اسلام، صله رحم می تواند به ساده ترین شکل و حتی با گفتن یک جمله و یا با لیوانی آب باشد. هر چه دید و باز دیده‌ها ساده‌تر و بدون تشریفات باشد، همان اندازه میهمانی‌ها بیشتر می‌شود و صفا و صمیمیت را به ارمغان می‌آورد. برقراری روابط متعادل اجتماعی، بوجود آوردن زمینه های زندگی مسالمت آمیز و آگاهی یافتن از چگونگی زندگی خویشان، از پیامدهای صله رحم می باشد که این پیامد می تواند در بوجود آوردن زندگی مرفه برای خویشان و دوستان، رفع مشکلات و از بین بردن نواقص و کاستی های آنان گام مؤثری باشد. با توجه به کاربرد صله رحم در قرآن و روایات و احادیث این پژوهش درصدد آن است تا با معنا نمودن واژه صله رحم و تفحص در کتب دینی به جایگاه آن در قرآن و روایات پی ببرد و با این سؤال اساسی روبرو است که «صله رحم» در قرآن چه جایگاهی دارد؟ و در روایات چقدر به آن اهمیت داده شده است و آثار و عواقب آن کدام است؟

۱-۲- اهداف و انگیزه تحقیق

هدف اصلی: بررسی جایگاه واژه صله رحم از منظر قرآن و روایات، هدف اصلی این تحقیق است.

اهداف فرعی:

- شناخت و تبیین صله رحم در آیات قرآن و روایات.
- شناخت واژه های مترادف و هم معنی با صله رحم.
- شناخت مصادیق صله رحم.
- بررسی آثار و نتایج صله رحم و قطع آن در قرآن و روایات.

با توجه به اهداف ذکر شده انگیزه اصلی برای انجام آن پی بردن به جایگاه صله رحم می باشد و اینکه اهمیت آن تا چه حد در قرآن و روایات با یکدیگر متفاوت است و در این خصوص صله رحم در مورد چه کسانی بیشتر صدق می کند.

۱-۳-سوالات تحقیق

- ۱- جایگاه صله رحم از منظر قرآن و روایات چیست؟
- ۲- مصادیق صله رحم از منظر قرآن و روایات چیست؟
- ۳- آیا در مصادیق صله رحم اولویت مطرح است؟
- ۴- تأثیر و پیامد صله رحم در قرآن و روایات چگونه مطرح شده است؟
- ۵- تأثیر و پیامد قطع رحم در قرآن و روایات چگونه مطرح شده است؟

۱-۴- فرضیه های تحقیق

۱- معنای صله رحم در قرآن و روایات یک معنای عرفی است و ارزش الهی شمرده شده است.

۲- صله رحم در تحکیم مبانی اعتقادی، رفتاری و اجتماعی تأثیر دارد.

۳- در تعالیم قرآنی و روایی آثار و نتایج مثبت صله رحم تأکید و تشویق شده و از آثار و نتایج سوء قطع رحم نهی شده است.

۱-۵-پیشینه تحقیق

در بسیاری از کتب تفسیری، روایات اخلاقی و تربیتی در باره صله رحم نقل شده است و در آیات و روایات درباره صله رحم بسیار ذکر شده است، ولیکن در خصوص و بررسی معنانشناسی و جایگاه تفسیری و تأویلی آن، پایان نامه مستقل و مدونی یافت نشد.

۱-۶- قلمرو و ساختار تحقیق

قلمرو تحقیق، تفحص و کنکاش در آیات قرآن کریم و بررسی روایات اهل بیت (ع) می باشد. و ساختار تحقیق شامل تدوین و تنظیم فصول زیر می باشد:

فصل اول: کلیات تحقیق

فصل دوم: مفهوم صله رحم و کاربرد تعبیر قرآنی مرتبط با آن

فصل سوم: مصادیق و آثار صله رحم و حق ذوی القربی از منظر قرآن و روایات

فصل چهارم: مصادیق و آثار سوء قطع رحم از منظر قرآن و روایات

فصل پنجم: نتیجه گیری و پیشنهادات

فصل دوم

مفهوم صله رحم و کاربرد تعابیر
قرآنی مرتبط با آن

قرآن کتاب بزرگ آسمانی در خصوص برقراری روابط اجتماعی تأکید فراوان نموده است و یکی از راههای ایجاد این روابط، صلّه رحم می باشد و آیات بسیاری شاهد بر این مهم می باشند. که به طور اجمال آنها را بررسی و بیان می نمایم.

۲-۱- مفهوم صلّه رحم از نظر لغوی و اصطلاحی

۲-۱-۱- مفهوم کلمه صلّه

«صلّه» واژه ی عربی است از ریشه «وَصَلَ» که در کتب لغت برای آن ده ها معنی ذکر کرده اند. از جمله به معنی پیوستن، پیوند برقراری خویشی یا انعام و عطاست.^۱ برخی گفته اند: حقیقت صلّه، مهربانی و لطف و رحمت است. آیا آنکه خویشان را در ثروت و رفاه خود شریک گرداند.

در میان مردم عرب زمانی که کسی بخواهد بگوید مردی بر مرد دیگری احسان کرد و مال یا چیزی به او هدیه داد می گویند: فلانی به وسیله ی مالی که بخشیده است (صلّه کرده) خود را به فلانی وصل نموده است. و اینکه گفته اند: «کسی که پیوند با خویشان کند پروردگار به او می پیوندد یعنی مهربانی و لطفش را زودتر در دنیا یا پس از آن در آخرت [یا در هر دو جهان] شاملش می فرماید.»^۲

به هر تقدیر آنگاه که این پیوند گسسته شود گویند شخص قطع صلّه ی رحم کرده و عاق شده است.

واژه عاق: در حقیقت به معنی شق و جدا کردن است، مثل اینکه اتصال بین خویشاوندان را قطع نماید.^۳

بر این اساس، ترک صلّه ی رحم همانا ایجاد ناراحتی و آزار خویشاوندان و ترک رسیدگی به آنان و دریغ داشتن مال و مقام دنیوی - آن هم با احتیاج شدید بعضی از اقوام - است.

۲-۱-۲- مفهوم کلمه رحم

«رحم» و ارحام در اصل برگرفته از همان رحم زن است که جایگاه رشد جنین است^۴ ارحام (و به تعبیر دیگر «ذو القربی») به تمام افرادی گفته می شود که از راه تولد با انسان نسبتی پیدا می کنند و منحصر به افرادی نمی شود که نتوان با آنان ازدواج کرد (مثل عمه و خاله

۱ - راغب، مفردات، ج ۱، ص ۱۳۵.
۲ - مجلسی، بحار الانوار، ج ۱، ص ۴۳۲.
۳ - طریحی، مجمع البحرین، ص ۲۴۶.
۴ - مصطفوی، التحقیق فی القرآن، ج ۲، ص ۱۱۲.
۵ - طباطبایی، تفسیر المیزان، ج ۴/، ص ۳۸

و خواهر). این در حالی است که «قرابت» از نظر لغوی شامل خویشاوندان نسبی است، هر چند دور باشند.^۱

وجه اطلاق "رحم" بر خویشاوندان

کلمه ارحام "جمع" رحم است، و رحم در اصل به معنای محل نشو و نمای جنین در شکم مادران می باشد. همان عضو داخلی که خدای عز و جل در باطن زنان قرار داده تا نطفه در آن تربیت شده و فرزندی تمام عیار گردد، این معنای اصلی کلمه رحم است ولی بعدها به عنوان استعاره و به علاقه ظرف در معنای قرابت و خویشاوندی استعمال شد، چون خویشاوندان همه در اینکه از یک رحم خارج شدند مشترکند پس کلمه "رحم" به معنای نزدیک و ارحام به معنای نزدیکان انسان است، و قرآن شریف در امر رحم نهایت درجه اهتمام و تأکید را بکار برده است؛ همانطور که امت را مورد اهتمام و عنایت قرار داده است. چون رحم عبارت است از مجتمع خانوادگی و کوچک، اما قوم و امت مجتمعی است بزرگ، و لذا قرآن کریم این توجه و عنایت را به امر مجتمع بزرگ کرده و آن را حقیقتی صاحب اثر و دارای خواص دانسته و می فرماید: «وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا»^۲ «و اوست کسی که از آب، بشری آفرید و او را [دارای خویشاوندی] نسبی و دامادی قرار داد، و پروردگار تو همواره تواناست.»

و نیز فرموده: «وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا»^۳ «و شما را ملت ملت و قبیله قبیله گردانیدیم تا با یکدیگر شناسایی متقابل حاصل کنید»

و نیز فرموده: «وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ»^۴ «در کتاب خدا ارحام بعضی بر بعضی دیگر مقدم و دارای اولویت می باشند.»

و فرموده: «فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتَقَطَّعُوا أَرْحَامَكُمْ»^۵ «پس ای منافقان، آیا امید بستید که چون [از خدا] برگشتید [یا سرپرست مردم شدید] در [روی] زمین فساد کنید و خویشاوندیهای خود را از هم بگسلید؟»

۲-۱-۳- مفهوم اصطلاحی صله رحم

صله ی رحم یعنی انسان پیوند عاطفی خود را با خویشان نسبی (ارحام) استمرار بخشد و هیچ گاه ارتباط و علاقه ی خود را با آنها قطع نکند.^۶

سید علیخان مدنی در کتاب شرح صحیفه ی سجادیه موسوم به ریاض السالکین در آنجا که امام سجاد (ع) می فرماید: «ووقفنا فیه لان نصل ارحامنا بالبر و الصله و ان نتعاهد جيراننا بالافضال و العطية» می نویسد: شهید ثانی (قدس سره) می گوید: هر خویشی که پیوندش به

۱- اندلسی، تفسیر البحر المحیط، ج ۱، ص ۴۵۳

۲- الفرقان / ۵۴

۳- الحجرات / ۱۳

۴- الانفال / ۷۵

۵- محمد / ۲۲

۶- مدنی، ریاض السالکین، ص ۱۱۵.